

واکاوی راهبردهای آیت‌الله بروجردی در ترویج مذهب تشیع در اروپا و آمریکا

طاهره نظری ایلخانی آبادی^۱ / محمد بنشاخته^۲ / سیاوش یاری^۳

تاریخ وصول: ۱۴۰۴/۱۰/۰۱ / تاریخ تصویب نهایی: ۱۴۰۵/۰۲/۲۸
(DOI): 10.22034/shistu.2026.2081376.2576

چکیده

پرسش اصلی پژوهش آن است که آیت‌الله بروجردی با چه راهبردهایی توانست تصویری مستند، علمی و نظام‌مند از تشیع امامی را در غرب ارائه کند؟ رویکرد مطالعه، ترکیبی از تحلیل تاریخی - مضمونی و بررسی اسناد مرتبط با مکاتبات، حمایت‌های علمی، و شبکه‌سازی‌های دینی این شخصیت است. یافته‌ها نشان می‌دهد که آیت‌الله بروجردی با اتکا به بینشی جهانی، رویکردی تقریب‌گرایانه، و تأکید بر هویت اعتقادی امامیه، مجموعه‌ای از راهبردهای مؤثر عمرانی - نهادی، انسانی، ارتباطی و فکری را دنبال کرده است. از جمله می‌توان به حمایت از بنیان‌گذاری مراکز علمی و تبلیغی شیعه در اروپا و آمریکا، تقویت نیروی انسانی فعال در عرصه گفت‌وگوی بین‌الادیانی، تشویق به ترجمه و انتشار متون اعتقادی امامیه، و تعامل سنجیده با مؤسسات مسیحی و دانشگاه‌های اروپایی اشاره کرد. این اقدامات زمینه شکل‌گیری نخستین شبکه‌های معرفی و تبیین تشیع امامی در غرب را فراهم ساخته و در تکوین بازنمایی‌های علمی و بین‌المللی اندیشه امامیه در دهه‌های بعد اثرگذار بوده است. در نتیجه، راهبردهای آیت‌الله بروجردی تنها در چارچوب فعالیت‌های تبلیغی قابل فهم نبوده بلکه بر شناخت ساختارهای فرهنگی غرب، تقویت ظرفیت‌های علمی و گفت‌وگویی، و ایجاد پایگاه‌های معرفتی پایدار برای تشیع امامی استوار است.

کلیدواژه‌ها: آیت‌الله بروجردی؛ مذهب تشیع؛ اروپا؛ آمریکا؛ راهبردهای تبلیغی.

۱. دانش‌آموخته دکترای گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران / tahherehnazari@yahoo.com
۲. دانش‌آموخته دکترای گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران / m.benshaghte73@gmail.com
۳. دانشیار تاریخ اسلام، گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران، مؤلف مسئول / s.yari@ilam.ac.ir

۱. مقدمه

بررسی سیره و نقش شخصیت‌هایی که در تاریخ تشیع سهمی بنیادین داشته‌اند، همواره مورد توجه پژوهشگران بوده است. در دوران معاصر، شماری از عالمان و اندیشمندان شیعی در تبادلات فکری با جهان اسلام نقشی فعال ایفا کرده‌اند. از جمله می‌توان به آیت‌الله کاشانی، نواب صفوی، آیت‌الله طالقانی و میرزا خلیل کمره‌ای اشاره کرد که مسئله قدس شریف را محور تعاملات خود با جهان اهل سنت قرار داده و در صدد شکل‌دهی به جنبشی ضد صهیونیستی بودند. در همین راستا، آیت‌الله بروجردی و شیخ محمدتقی قمی مسئله تقریب مذاهب اسلامی را در کانون توجه خود داشتند. امام خمینی رحمته‌الله نیز در پی تبیین و پی‌ریزی «اسلام حداکثری» و گسترش وحدت اسلامی در میان توده‌های جوامع مسلمان بودند. آیت‌الله خامنه‌ای علاوه بر تأکید بر وحدت فراگیر مسلمانان، مسئله مقاومت و استکبارستیزی را نیز در کانون اندیشه‌ی سیاسی خود قرار دادند. در این میان، اندیشمندانی چون دکتر شریعتی و روشنفکران ملی - مذهبی نیز دغدغه روشنفکری دینی، عدالت اجتماعی و احیای اندیشه اصلاحی را دنبال می‌کردند.

در پیوند با این جریان‌های فکری و اجتماعی، یکی از برجسته‌ترین نمونه‌های ترویج فرهنگ شیعی را می‌توان در اندیشه و عملکرد آیت‌الله‌العظمی بروجردی مشاهده کرد. تفاوت‌های موجود در بینش و روش طلیعه‌داران جنبش‌های فکری معاصر، بررسی اندیشه و اقدامات آنان را ضروری می‌سازد. اهمیت این پیشگامی زمانی آشکارتر می‌شود که حرکت‌های اصلاحی و وحدت‌طلبانه در عرصه‌های اعتقادی و اجتماعی نمود یابد؛ همانند جنبش تقریب مذاهب اسلامی که باهدف نزدیک‌سازی دیدگاه‌های مذاهب مختلف اسلامی شکل گرفت. از میان شخصیت‌های برجسته این عرصه می‌توان به آیت‌الله حائری، آیت‌الله بروجردی، آیت‌الله کاشانی، شیخ محمود شلتوت و دیگران اشاره کرد. بدون تردید، نقش آیت‌الله بروجردی در طرح و تقویت مسئله وحدت اسلامی و ایجاد زمینه‌های گفت‌وگوی فکری میان شیعه و اهل سنت را نمی‌توان نادیده گرفت.

در دوران زعامت وی، حوزه علمیه قم رونق و نظم تازه‌ای یافت. آیت‌الله بروجردی با ایجاد دفتر مرکزی برای ثبت مأموران جمع‌آوری وجوهات، ساختاری نو در نظام مالی حوزه

پدید آورد. او ضمن اصلاح نظام آموزشی، مدارس تأسیس کرد که در آن علوم طبیعی در کنار معارف اسلامی تدریس می‌شد. همچنین روابط علمی مستمری با دانشگاه الازهر برقرار نمود و مبلغانی به کشورهای آسیایی، آفریقایی و اروپایی اعزام کرد. (آوری، ۱۳۸۸، ص ۳۲۴) بروجردی با اندیشمندان روشن فکر نیز در ارتباط بود؛ چنان‌که واعظزاده خراسانی از دیدارهای مکرر شیخ محمدتقی قمی - از بانیان دارالتقرب قاهره - و علامه مصلح‌الدین ابن‌الدین در منزل او یاد کرده است. (واعظزاده خراسانی، ۱۳۸۵، ص ۲۶۷) دامنه اندیشه‌ی او از مرزهای جهان اسلام فراتر می‌رفت و با اعزام نمایندگانی به اروپا و آمریکا، در تبیین آموزه‌های اسلامی اهتمام می‌ورزید. (مطهری، ۱۳۸۸، ص ۲۶۳؛ دوانی، ۱۳۷۲، ص ۲۱۱)

آیت‌الله بروجردی با بهره‌گیری از جایگاه مرجعیت و ترویج رویکردهای تقریبی مذهب تشیع، در ایجاد تحولات بنیادین حوزه‌های علمیه و پیشبرد سیاست تقریب مذاهب اسلامی نقشی مؤثر و پایدار ایفا کرد. از او آثار و بناهای مذهبی متعددی برجای مانده است؛ از جمله مسجد اعظم قم، کتابخانه آن، و مدارس در داخل و خارج از ایران. همچنین با اعزام منظم و هدفمند مبلغانی به کشورهای مختلف از جمله آلمان (هامبورگ)، آمریکا، کانادا و دیگر نقاط، خدمات چشمگیری در گسترش دین اسلام ارائه نمود. مسئله اصلی پژوهش حاضر آن است که فعالیت‌های فرهنگی، اجتماعی و مذهبی آیت‌الله بروجردی چگونه بوده و این راهبردها چه تأثیر و ارتباطی با انسجام فکری و ترویج مبانی اسلام شیعی در اروپا و آمریکا داشته است.

۲. پیشینه تحقیق

در سال‌های اخیر، پژوهشگران متعددی به ابعاد گوناگون شخصیت و عملکرد آیت‌الله بروجردی پرداخته‌اند. با این حال، پژوهشی مستقل که به طور مشخص راهبردهای ایشان را در ترویج مذهب تشیع در اروپا و آمریکا واکاوی کند، تاکنون انجام نشده است. تحقیق حاضر با تمرکز بر این موضوع، کوششی نوآورانه در بازخوانی کنش‌های دینی، فراملی مرجعیت شیعه به شمار می‌آید. مطالعات پیشین را می‌توان در چند حوزه مرتبط دسته‌بندی کرد:

نخست؛ اندیشه وحدت‌گرا و ارتباط با مذاهب دیگر: رویکرد وحدت‌گرایانه بروجردی زمینه‌ساز تعامل او با الازهر و تأسیس دارالتقریب در قاهره بوده و پایه‌ای برای معرفی تشیع در سطح جهان اسلام و فراتر از آن فراهم آورد. (میرجلیلی، ۱۳۹۳؛ قریشی و همکاران، ۱۳۹۱)

دوم؛ بازسازی و بین‌المللی ساختن حوزه علمیه قم: احیای حوزه قم به عنوان پایگاه مرکزی تشیع، زیرساخت لازم برای اعزام مبلغان و ارتباط با شیعیان در خارج را فراهم کرد. (کمالیان، سروری و جعفریان؛ کریمی، ۱۳۹۸؛ مجموعه تاریخ شفاهی مرکز اسناد انقلاب اسلامی)

سوم؛ رویکرد فرهنگی و اجتماعی: پژوهشگران با بررسی جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی عملکرد بروجردی، نقش او در تقویت هویت شیعی و ارتباط با جامعه را برجسته کرده‌اند. (صرامی، ۱۳۹۴؛ رضوی، ۱۳۹۳؛ روح‌بخش اله‌آباد؛ سلیمانی بروجردی، ۱۳۹۰، ۱۳۹۳)

چهارم؛ ارتباطات بین‌المللی و فعالیت‌های تبلیغی: منابع پراکنده به نقش ایشان در معرفی شیعه و تعامل با جوامع مسلمان و مراکز غربی اشاره کرده‌اند. (تهوری، ۱۳۸۲؛ دوانی، ۱۳۷۲؛ ذبیح‌زاده، ۱۳۸۳)

ناظر بر جستجو میان آثار مرتبط می‌توان بیان کرد که تحقیق مستقلی تاکنون راهبردها، شبکه ارتباطات، اعزام مبلغان و نهادهای مرتبط با ایشان را به صورت نظام‌مند بررسی نکرده است در نتیجه، پژوهش حاضر با رویکرد تحلیلی - اسنادی و تمرکز بر راهبردهای بین‌المللی، شبکه ارتباطات، مکتوبات و فعالیت‌های تبلیغی، تلاش می‌کند نقش آیت‌الله بروجردی را در ترویج تشیع در اروپا و آمریکا واکاوی کرده و افق تازه‌ای برای مطالعات تاریخی و اجتماعی در باب کنش فراملی مرجعیت شیعه ارائه دهد.

۳. راهبردهای نهادی و عمرانی آیت‌الله بروجردی

راهبردهای نهادی و عمرانی آیت‌الله بروجردی به‌منظور ایجاد زیرساخت‌های پایدار برای آموزش دینی، فعالیت‌های فرهنگی و تقویت هویت اسلامی دنبال می‌شد. این اقدامات

شامل تأسیس مراکز اسلامی، مساجد و نهادهای آموزشی بوده که علاوه بر پاسخ‌گویی به نیازهای دینی و اجتماعی مسلمانان، نقش مهمی در تحکیم حضور فرهنگی و دینی شیعیان در داخل و خارج از ایران ایفا می‌کرد.

۳-۱. احداث مسجد هامبورگ

آیت‌الله بروجردی در دوران زعامت خود بر حوزه علمیه قم مجموعه‌ای گسترده از اقدامات بنیادین را سامان داد که حاصل آن گسترش و معرفی مکتب جعفری در سطح جهانی بود. وی طی حدود شانزده سال اقامت در قم، با همکاری دیگر عالمان، حوزه‌ای پرجمعیت و برخوردار از نظم آموزشی تازه پدید آورد که شعاع اثرگذاری آن به سراسر جهان اسلام و جوامع شیعی در خارج از کشور گسترش یافت. اهتمام او در نشر آموزه‌های مکتب جعفری، تقویت نظام آموزشی حوزه، تشویق فضلا، بنیان‌گذاری مدارس و مساجد در نقاط مختلف جهان و اعزام عالمان و مدرّسان به مراکز اسلامی، نقشی محوری در ترویج دین و معرفی هویت شیعی ایفا کرد. (جرفادقانی، ص ۱۳۶۴، ۴۲۰؛ Esposito, Vol. 2, P.57) مدارس وابسته به این جریان که امروزه نیز با رویکرد دینی و برگزاری کلاس‌های قرآنی فعال‌اند، همچنان مورد استقبال خانواده‌های مسلمان قرار دارند.

بروجردی برای تحقق این برنامه‌ها، افزون بر ترغیب افراد متمکن و خیرخواه، خود نیز تا حد امکان از پشتیبانی مالی دریغ نمی‌کرد. (دوانی، ۱۳۷۲، ص ۲۱۲) احداث مسجد عظیم هامبورگ در آلمان غربی نمونه‌ای شاخص از این اقدامات است. زمینی با مساحت تقریبی چهار هزار مترمربع در یکی از بهترین مناطق هامبورگ - کنار دریاچه آلستر - به مبلغ ۲۵۰٬۰۰۰ مارک خریداری شد و در سال ۱۳۳۹ ش، سنگ بنای مسجد طی مراسمی باشکوه با حضور شخصیت‌های آلمانی و ایرانی و توسط حجت‌الاسلام محقق - نماینده آیت‌الله بروجردی - نهاده شد. عملیات ساخت نیز در همان سال آغاز گردید. (دوانی، ۱۳۷۲، ص ۲۳۵-۲۲۷)

آیت‌الله بروجردی، محقق را برای این مأموریت شایسته یافت و طی نامه‌ای به میرزا علینقی کاشانی - از تجار معتبر و خیر مقیم هامبورگ - خواست تا زمینی مناسب برای

احداث مسجد تهیه کند. نام کاشانی همچون شخصیت‌هایی چون مرحوم ریسمانچی دستمالچی، حاج سید مهدی خرازی و حاج صادق ناجی، در حافظه نسل‌های پیشین به‌عنوان تاجر خیرخواه و معتمد باقی‌مانده است. روایت است که هرگاه مرجعیت در پرداخت وجوهات شرعیه با کمبود نقدینگی مواجه می‌شد، کاشانی این نیاز را با وام‌های بلاعوض تأمین می‌کرد. بسیاری از اقدامات نهادساز یک قرن اخیر - مانند تأسیس مدارس مذهبی، یتیم‌خانه‌ها، بیمارستان‌ها و موقوفات فرهنگی - مرهون تلاش چنین افرادی است. (مصاحبه صادق خرازی از شجره‌نامه مرحومه «عفت کاشانی»، والده محمدجواد ظریف، ۱۳۹۲/۱۰/۷؛ امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱، ص ۲۵)

باوجود دشواری‌های متعدد، مجوز ساخت مسجد صادر شد و با کمک‌های مالی ایران و ایرانیان مقیم هامبورگ، اسکلت بنا تا مرحله زیر سقف پیش رفت. خواست مسلمانان مبنی بر ساخت گنبد، مهندسان آلمانی را با چالش فنی روبه‌رو ساخت؛ ازاین‌رو یکی از مهندسان برای آشنایی با معماری گنبدی به ایران اعزام شد. وی پس از بازدید از مساجد تهران، قم و اصفهان تمایل یافت با آیت‌الله بروجردی دیدار کند؛ اما در آن هنگام آیت‌الله به دلیل عارضه قلبی بستری بود و اندکی بعد خبر رحلت او از رادیوپخش شد. این رویداد با واکنش گسترده مردمی، تعطیلی بازارها و طرح موضوع جانشینی مرجعیت عامه - با نامزد شدن سید احمد خوانساری - همراه بود. (Azimi, 2009, P.341)

روزنامه آلمانی هامبورگر ایندبلاات نیز توقف موقت عملیات ساخت مسجد را بازتاب داد. این روزنامه و نیز هامبورگر انتسایگر از نخستین مراحل، تحولات و واکنش‌های عمومی را پیگیری می‌کردند. پس از رحلت آیت‌الله، با تشکیل هیئتی مرکب از تجار و متدینان ایرانی، پیگیری پروژه به این هیئت سپرده شد و سرانجام با حمایت آنان، ساخت مسجد به انجام رسید. (دوانی، ۱۳۷۲، ص ۲۱۴-۱۳؛ انصاری محلاتی، ۱۳۷۱، ص ۱۱)

در روند شکل‌گیری نهادهای دینی ایرانیان خارج از کشور، سندی مربوط به نامه رسمی هیئت ساختمان مسجد ایرانیان در هامبورگ (۱۳۳۸ش)، نمونه‌ای گویای چگونگی سازمان‌یافتگی جامعه مهاجر ایرانی است. در این سند، تأمین بخشی از هزینه ساخت از طریق وام ۵۵۰ هزار مارکی و اشاره به اجازه آیت‌الله بروجردی برای مصرف وجوهات

شرعی، نشان می‌دهد که نهاد دینی مهاجران بر دوپایه «منابع مالی ایرانیان مقیم خارج» و «پشتیبانی مرجعیت در ایران» استوار بوده است. همچنین درخواست مستقیم هیئت ساختمان از مخاطبان ایرانی برای مشارکت مالی، بیانگر پیوند دوسویه جامعه مهاجر و شبکه مذهبی - اجتماعی ایران در تکوین نخستین مرکز شیعی در اروپا است. (سند: نامه هیئت ساختمان مسجد ایرانیان در هامبورگ، ۱۳۳۸/۱۹۵۹)

سندی دیگر نشان می‌دهد که در سال ۱۳۴۰ ش، نشریه‌ای آلمانی آگهی‌ای منتشر کرد و از برگزاری «مراسم باشکوه عید سعید فطر» در روز یکشنبه ۱۴ مهر ۱۳۴۰ در بزرگ‌ترین سالن شهر هامبورگ، یعنی سالن کوری‌هاوس، خبر داد. این مراسم با مشارکت جامعه مسلمانان - به‌ویژه شیعیان ایرانی مقیم هامبورگ به رهبری آیت‌الله دکتر سید محمد بهشتی - و جمعی از شهروندان آلمانی برگزار شد. در این آیین، دکتر راینهارد هوبر، محمد محقق، مهندس بانهادی و علی اناری سخنرانی کردند. این واقعه با نزدیک شدن به مرحله اجرای نقشه‌های احداث نخستین مسجد دارای مناره در آلمان (مسجد امام علی علیه السلام) هم‌زمان شد و از این رو اهمیتی دوچندان یافت. این جشن دومین مراسم عمومی بزرگ عید فطر مسلمانان در آلمان پس از جشن سال ۱۹۵۶ در شهر انتسایگر به شمار می‌رود (سند جشن عید فطر مسلمانان در انتسایگر، ۱۹۵۶ م) و از مهم‌ترین شواهد آغاز نهادینه شدن آیین‌های اسلامی و روند ساخت نخستین مسجد رسمی شیعی در این کشور محسوب می‌شود.

۳-۲. تأسیس مرکز اسلامی امام علی علیه السلام در هامبورگ (پایگاه دائمی فعالیت‌ها)

مرکز اسلامی امام علی علیه السلام در هامبورگ یکی از مهم‌ترین و قدیمی‌ترین مراکز اسلامی - شیعی در آلمان است که سابقه درخشانی در تبلیغ و ترویج تشیع در این کشور دارد. هم‌اندیشی ۱۲۰ مؤسسه شیعی از امتیازات این مرکز است و نشریه‌ای به نام الفجر به زبان آلمانی که دربرگیرنده معارف و مسائل اسلامی است که در حدود شصت صفحه در شمارگان سه هزار نسخه انتشار می‌یابد. (متقی ۱۳۹۱، ص ۱۷۳؛ جعفریان، ۱۳۸۷، ص ۶۶۶) که نتیجه آن همان‌طور که امروزه می‌بینم و محققین اذعان دارند (موسویان، ۱۳۷۵) مطالعات شرقی، اسلامی، شیعی و همچنین ایران‌شناسی در مراکز علمی و دانشگاهی آلمان باسابقه دیرینه است.

۴. راهبرد نیروی انسانی آیت‌الله بروجردی: اعزام نظام‌مند مبلغان

از اقدامات مؤثر و برجسته‌ای که به‌وسیله آیت‌الله بروجردی انجام شد، اعزام سفیران مذهبی به کشورهای دیگر بود. پیش از اقدام ایشان، این فعالیت به‌صورت نامنظم و بدون برنامه‌ریزی توسط مبلغان محدودی انجام می‌گرفت. آیت‌الله بروجردی به این امر سامان بخشید و مجموعه‌ای ساختارمند با اهداف مشخص تشکیل داد که آثار قابل‌توجهی بر جای گذاشت.

مطهری، مبلغینی که اسلام را در غرب ترویج کرده‌اند، شامل گروه‌هایی مانند مستشرقین، دانشجویان مسلمان متعهد، دانشمندان مصری و هندی و همچنین فعالیت فرقه‌هایی چون قادیانی می‌داند. او که خود از شاگردان بروجردی به شمار می‌رود و از تفکرات و دغدغه‌های استاد خود آگاه بود، درباره روش ایشان چنین می‌نویسد: «وی برخلاف اسلاف و هم‌عصران خود، از تاریخ قرون جدید و اوضاع عصر حاضر تا حدود نسبت خوبی آگاه بود و معتقد بود اگر حقایق فطری اسلام بر افکار حقیقت‌جو و کاوشگر و کم‌تعصب اروپایی عرضه شود، این دین حنیف را تدریجاً خواهند پذیرفت. بر همین اساس، نمایندگانی به آمریکا و اروپا اعزام کرد و در کار اعزام نماینده به لندن و برخی دیگر از نقاط جهان بود که اجل فرارسید». (مطهری، ۱۳۸۸، ص ۲۶۱-۲۶۲)

یکی از مهم‌ترین انگیزه‌های بروجردی برای اعزام مبلغ به اروپا و آمریکا، نظر بلند و افکار اصلاح‌جویانه او بود؛ امری که در طول تاریخ مرجعیت شیعه سابقه نداشت. او در رسیدگی به امور دینی ایرانیان و مسلمانان جهان دریغ نمی‌کرد و توجه به دنیای غرب و سرزمین‌های مستعد اروپا برای پذیرش حقایق نورانی اسلام و مکتب متین و خردپسند اهل بیت (ع) را از مهم‌ترین برنامه‌های خود قرار داده بود و با جدیت خاصی اوضاع و احوال مبلغان اعزام‌شده را پیگیری می‌کرد. «از میان همه کشورها، آلمان را بر سایر کشورها مقدم داشتند. علاوه بر آلمان، در آمریکا نیز نماینده تعیین کرده بودند. از ژاپن، وین پایتخت اتریش و اندونزی نیز نماینده خواسته بودند که متأسفانه با رحلت ایشان، این امر عملی نگردید». (دوانی، ۱۳۷۲، ص ۲۵۲)

از جمله مبلغانی که آیت‌الله بروجردی برای ترویج اسلام و احکام دینی به کشورهای غربی فرستاد، می‌توان به آیت‌الله شیخ محمدتقی محمدتقی لاهیجی، حجت‌الاسلام دکتر مهدی حائری یزدی (فرزند آیت‌الله حائری، مؤسس حوزه علمیه قم) و استاد صدرالدین بلاغی اشاره کرد. شرح اقدامات هر یک از این مبلغین به شرح زیر است:

۴-۱. مبلغان پایه‌گذار و کوتاه‌مدت

آیت‌الله میرزا ابوالقاسم محمدی گلپایگانی (۱۳۲۵ ق)، متولد روستای اسفرنجان شهرستان گلپایگان، از عالمان برجسته و نخستین نماینده اعزام‌شده توسط آیت‌الله بروجردی به اروپا بود. (ترابی، ۱۳۹۴، ص ۱۹۵) وی به مدت شش ماه در هامبورگ اقامت داشت و در این مدت، به نمایندگی از سوی بروجردی، فعالیت‌های اولیه تبلیغی و فرهنگی شیعی را سامان داد. اگرچه دوره حضور او کوتاه بود، اما نقش کلیدی در هموارسازی مسیر برای اعزام نمایندگان بعدی و تثبیت پایه‌های تبلیغ تشیع امامی در آلمان ایفا کرد.

۴-۲. مبلغان بلندمدت و مؤثر در اروپا

محمدتقی محمدتقی (۱۲۸۹-۱۳۴۹ ش) نمونه‌ای برجسته از مبلغانی بود که طی مدت طولانی نقش برجسته‌ای در معرفی و گسترش تشیع امامی در اروپا ایفا کرد. وی پس از طی تحصیلات حوزوی و علوم روز در تهران، مشهد و قم و آشنایی با ریاضیات، فیزیک و زبان‌های فرانسه و روسی، به‌عنوان استاد جامع و آشنا به علوم جدید معرفی شد. (ترابی، ۱۳۹۹، ص ۵۶-۵۹) در سال ۱۳۳۴ ش، به درخواست ایرانیان مقیم آلمان و با دستور آیت‌الله بروجردی به هامبورگ اعزام شد تا بر فعالیت‌های تبلیغی و فرهنگی شیعی نظارت کند. پیش از سفر، بروجردی دستور تهیه زمینی برای ساخت مسجد را صادر کرد و با حمایت جامعه ایرانیان، هیئت‌مدیره موسسه مسجد در جلسه هتل آتلانتیک تعیین شد. (ترابی، ۱۳۹۹، ص ۸۱-۸۲؛ ادهم‌نژاد، ۱۳۸۲، ص ۱۲۲)

فعالیت‌های محمدتقی طیف گسترده‌ای داشت: جلسات قرائت، ترجمه و تفسیر قرآن ویژه دانشجویان، برگزاری مراسم مذهبی اعیاد و سوگواری‌ها، و نشر کتاب‌ها و اوراق تبلیغاتی مانند «تعالیم اسلام» به زبان‌های فارسی و آلمانی. (دوانی، ۱۳۷۲، ص ۲۵۴-۲۵۶) این اقدامات نه تنها تأثیر قابل توجهی بر جامعه مسلمانان ایرانی و غیر ایرانی داشت،

بلکه بازتاب فعالیت‌های شیعی را در نشریات آلمانی از جمله یک نشریه اقتصادی فارسی‌زبان در سال ۱۹۶۰ میلادی نشان داد. (ترابی، ۱۳۹۹، ص ۲۱۳؛ سند شماره ۳۹)

محققى همچنین زمینه تعامل علمى و فرهنگى با دانشگاه‌ها و مراکز مطالعات اسلامى اروپا را فراهم کرد. با تأسیس مرکز اسلامى هامبورگ و اعزام نخبگان و روحانیون، مدل نوینی از تبلیغ شیعی نخبگانی و دانشگاهی شکل گرفت که ترکیبی از آموزش علوم دینی، نشر متون اصیل شیعی و گفت‌وگوی فرهنگی بود. حضور چهره‌هایی مانند دکتر سید محمد طباطبایی و دکتر محمد بهشتی، این فعالیت‌ها را پایدار و مؤثر ساخت و تشیع امامی را در بستری علمى و عقلانی به جامعه اروپا معرفی کرد. (کتاب سبز، ۱۳۷۸، ص ۳۱۸)

انتخاب آلمان از سوی آیت‌الله بروجردی نیز رویکردی کاملاً راهبردی و مبتنی بر بینش دینی و جهانی بود. بروجردی آلمان را به دلیل موقعیت علمى، فرهنگى و فضای گفت‌وگومحور آن برگزید و هدفی الهی و بین‌المللی داشت. پس از جنگ جهانی دوم، آلمان با دانشگاه‌های فعال در مطالعات شرق‌شناسی و اسلام‌شناسی، فضای دانشگاهی نسبتاً آزاد و چهره‌هایی چون کارل بروکلمان و یوزف شاخت، بستری مناسب برای ارائه چهره علمى و عقلانی شیعه امامى و گفت‌وگوی واقعی بین اسلام‌شناسان غربی و عالمان شیعه فراهم می‌کرد. تأسیس مرکز اسلامى هامبورگ تجسمی از تلاش بروجردی برای پیوند نهاد علم دینی با فرهنگ غرب و ایجاد مدل پایدار تبلیغ شیعی دانشگاهی و نخبگانی بود. (رضایی و مختاری، ۱۳۹۳، ص ۱۲۴-۱۰۳) به این ترتیب، فعالیت‌های مبلغان بلندمدت شیعه و انتخاب راهبردی آلمان توسط آیت‌الله بروجردی، دو ضلع مکمل در معرفی و تثبیت حضور تشیع امامی در اروپا بودند و نقش آنان در شکل‌گیری شبکه‌های فرهنگی و دینی شیعی در غرب، هم از منظر علمى و هم عملی، قابل توجه است.

۳-۴. مبلغان نخبه و دانشگاهی در آمریکا

مهدی حائری یزدی (۱۳۷۸-۱۳۰۲ ش)، از فلاسفه برجسته و از مبلغان نخبه شیعه، در معرفی و تثبیت تشیع امامی در آمریکا نقشی تعیین‌کننده ایفا کرد. وی فرزند حاج شیخ عبدالکریم حائری، بنیان‌گذار حوزه علمیه قم، بود و پس از پایان تحصیلات متوسطه،

آموزش‌های دینی را در حوزه‌های علمیّه آغاز کرد. حائری پس از گذراندن سطوح و دروس خارج فقه نزد آیت‌الله بروجردی و حجت کوه‌کمره‌ای به مرحله اجتهاد مطلق رسید و همزمان تحصیلات دانشگاهی خود را نیز پی گرفت. او پس از استخدام در دانشگاه تهران و مدیریت مدرسه سپهسالار قدیم، به تدریس در دانشکده الهیات اشتغال یافت. (لاجوردی، ۱۳۸۷، ص ۲۳-۲۴)

پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ ش، آیت‌الله بروجردی، حائری را به‌عنوان نماینده خود به آمریکا اعزام کرد تا ضمن پاسخ‌گویی به پرسش‌های مذهبی دانشجویان ایرانی، در تأسیس و تقویت انجمن‌های اسلامی در کانادا و آمریکا نقش‌آفرینی کند. حائری خود می‌گوید: «ایشان از من خواستند تا به سوالات مذهبی دانشجویان پاسخ دهم و آلا هیچ مطلب دیگری نبود... انجمن را ما تشکیل دادیم با مخارج آیت‌الله بروجردی». (لاجوردی، ۱۳۸۷، ص ۳۸) او در واشنگتن و در منطقه دوپانت سرکل، دفتر کوچکی اجاره کرد که به پایگاهی برای نشر معارف دینی، ردّ شبهات، برگزاری جلسات سخنرانی و ارائه آموزش‌های اخلاقی تبدیل شد. در ابتدا صادق قطب‌زاده در مقام منشی با او همکاری داشت، اما پس از بروز اختلاف، حائری اداره دفتر را به‌طور مستقل در دست گرفت و فعالیت‌ها را سامان داد. (لاجوردی، ۱۳۸۷، ص ۴۰) فعالیت‌های او شامل برگزاری مراسم مذهبی، انتشار متون اخلاقی و آموزشی، و پاسخ‌گویی به سوالات دینی دانشجویان و اقشار گوناگون بود. (دوانی، ۱۳۷۲، ص ۲۵۸) برای تأمین هزینه‌های شخصی و استمرار فعالیت‌ها، آیت‌الله بروجردی کمک‌هزینه‌ای ماهانه برای او تعیین کرده بود. (نصری، ۱۳۹۳، ص ۳۰) اهمیت فعالیت‌های او بعدها تا آنجا پیش رفت که پرفسور رضا حاجت‌پور، استاد کرسی ارلانگن، یکی از آثار خود را با عنوان «مهدی حائری یزدی: قرائتی میان فرهنگی» به او اختصاص داد.

در این میان، اسناد ساواک نیز ابعاد دیگری از پیوند میان فعالیت‌های تبلیغی در آمریکا و سیاست دینی آیت‌الله بروجردی را روشن می‌سازد. یکی از این گزارش‌ها نشان می‌دهد که حساسیت آیت‌الله بروجردی نسبت به گسترش اجتماعی و نمادین بهائیت تنها به عرصه داخلی محدود نبود؛ بلکه رسمیت بخشی فراملی به این فرقه - از جمله دعوت بهائیان

توسط نهادهای آمریکایی برای شرکت در کنفرانس ادیان - به‌منزله تهدیدی علیه هویت مذهبی شیعه تلقی می‌شد و واکنشی شدید در حوزه قم برمی‌انگیخت. بر اساس گزارش ساواک، آیت‌الله بروجردی در واکنش به این دعوت، برای ارائه تبیینی معتبر از تشیع اثنا عشری در فضای بین‌المللی، مرتضی حائری و واعظ شناخته‌شده، آقای فلسفی، را مأمور اعزام به آمریکا کرد. این گزارش علاوه بر تأیید حساسیت‌های مذهبی، حاکی از نگرانی ساواک از تبدیل این ماجرا به محملی برای تبلیغات ضدآمریکایی در محافل دینی است و از همین رو، موضوع را مستلزم مراقبت و کسب تکلیف از مقامات بالاتر دانسته است. (سند گزارش ساواک از اعزام حجت‌الاسلام فلسفی به آمریکا برای شرکت در کنفرانس ادیان، ۱۳۳۸) این شواهد نه تنها وزن سیاسی - اجتماعی آیت‌الله بروجردی را آشکار می‌کند، بلکه نشان می‌دهد که فعالیت‌های مبلغان نخبه‌ای چون مهدی حائری یزدی در آمریکا در بستری پیچیده از تعاملات علمی، فرهنگی و دغدغه‌های فراملی حوزه امامیه شکل گرفته است.

۴-۴. مبلغان سیار؛ راهبردی برای پوشش حداکثری یا راه‌حلی مقطعی؟

سید صدرالدین صدر بلاغی از جمله مبلغان اعزامی سید حسین بروجردی به کشورهای غربی بود. وی که مترجم «قصص قرآن» و پدیدآورنده آثاری چون «برهان قرآن» و ترجمه «صحیفه سجاده» به‌شمار می‌رفت، پس از طی تحصیلات در شیراز و مشهد، در سال ۱۳۳۲ش به تهران آمد و به‌عنوان خطیب و چهره‌ای فرهنگی در رادیو نیز فعالیت داشت. (جعفریان، ۱۳۹۱، ص ۱۰۳) صدر بلاغی به مدت یک سال به‌عنوان نماینده سیار آیت‌الله بروجردی در اروپا و آمریکا مأموریت یافت و الگوی عملکرد او بر تحرک مستمر و حضور دوره‌ای در کشورها استوار بود. وی به‌محض ورود به هر کشور، با درج آگهی در روزنامه‌ها و اعلام محل اقامت خود در هتل‌ها، حضورش را به مسلمانان و ایرانیان مقیم اطلاع می‌داد و متناسب با نیازهای دینی، فرهنگی و اجتماعی آنان به ارائه خدمات تبلیغی می‌پرداخت. او همچنین گزارش فعالیت‌های خود را به‌صورت منظم برای آیت‌الله بروجردی ارسال می‌کرد تا هماهنگی، نظارت و استمرار اقدامات تبلیغی حفظ شود. (دوانی، ۱۳۷۲، ص ۳۰۳)

در نگاه نخست، ممکن است اعزام یک مبلغ سیار واکنشی مقطعی به درخواست‌های پراکنده جوامع ایرانی مقیم اروپا و آمریکا تلقی شود؛ با این حال، تأمل در شیوه عمل صدر

بلاغی و نحوه ارتباط مستمر او با مرکزیت قم نشان می‌دهد که این اقدام را می‌توان در چارچوبی فراتر از یک پاسخ موقت تحلیل کرد. محدودیت منابع انسانی از یک سو و گستردگی جغرافیای هدف از سوی دیگر، ایجاب می‌کرد که الگوی مأموریت‌های سیار به‌عنوان سازوکاری مکمل در کنار سایر اشکال حضور تبلیغی به کار گرفته شود. این الگو امکان می‌داد با نیروی انسانی محدود، چندین کشور به‌طور نسبی تحت پوشش قرار گیرد و تمرکز منابع در یک نقطه خاص مانع دسترسی سایر جوامع نشود. افزون بر این، استفاده از ابزارهای ارتباطی رایج در جوامع غربی - همچون روزنامه‌ها و شبکه اقامتگاه‌ها - نشان‌دهنده نوعی تطبیق آگاهانه شیوه تبلیغ با بافت اجتماعی جدید بود؛ امری که از درک شرایط محیطی و ضرورت به‌کارگیری شیوه‌های متناسب حکایت داشت. ارسال منظم گزارش‌ها به قم نیز این فعالیت‌ها را از سطح کنشی فردی فراتر می‌برد و آن را در چارچوب شبکه‌ای دارای نظارت مرکزی و انسجام راهبردی قرار می‌داد.

بر این اساس، اعزام مبلغان سیار را نمی‌توان صرفاً اقدامی مقطعی دانست، بلکه این شیوه در خدمت سیاستی کلان برای گسترش دامنه پوشش تبلیغی با امکانات محدود طراحی شده بود؛ سیاستی که می‌کوشید میان پراکندگی جغرافیایی مخاطبان و محدودیت نیروی انسانی نوعی موازنه برقرار سازد. با این همه، تداوم تأثیرگذاری این الگو به حضور فیزیکی مبلغ وابسته بود و با پایان مأموریت او در هر منطقه، خلأ تبلیغی دوباره پدیدار می‌شد. همین محدودیت ساختاری، ضرورت گذار از الگوی سیار به الگوی نهادهاسازی پایدار را برجسته ساخت؛ گذاری که در اقدامات بعدی آیت‌الله بروجردی برای تثبیت حضور سازمان‌یافته در اروپا نمود یافت.

۵. راهبردهای فرهنگی و ارتباطی آیت‌الله بروجردی

آیت‌الله بروجردی با تمرکز بر گفت‌وگو، ترجمه متون دینی و برگزاری مراسم مذهبی، به ترویج تشیع و تقویت تفاهم میان مسلمانان پرداخت. هم‌زمان، با تشکیل انجمن اسلامی دانشجویان مقیم اروپا، بستری برای فعالیت‌های دینی و فرهنگی دانشجویان فراهم کرد و شبکه‌ای ارتباطی میان مسلمانان مقیم اروپا ایجاد نمود.

۵-۱. تشکیل انجمن اسلامی دانشجویان مقیم اروپا

از جمله چهره‌هایی که در فعالیت‌های فراملی آیت‌الله بروجردی نقشی مؤثر داشت، سید رضا کاشفی - فرزند سید ضیاءالدین خوانساری - بود. او پس از گذراندن دوره‌ای از تحصیل حوزوی، مسیر دانشگاهی خود را در رشته مهندسی کشاورزی ادامه داد و در دهه ۱۳۳۰ ش به‌عنوان یکی از عناصر مؤثر در شکل‌گیری «جمعیت متاع» شناخته شد؛ مجموعه‌ای که پس از کودتای ۲۸ مرداد، همچون یک مکتب تربیتی - اجتماعی در میان مهندسان مسلمان فعالیت می‌کرد. کاشفی در سال ۱۳۳۵ ش از ایران خارج شد و بنا بر گزارش‌ها، با هدایت مستقیم آیت‌الله بروجردی نقشی برجسته در تأسیس «انجمن اسلامی دانشجویان مقیم اروپا» در هامبورگ ایفا کرد. (جعفریان، ۱۳۹۱، ص ۱۰۷) گسترش مفاهیم اسلامی در جهان غرب تا واپسین روزهای زندگی، یکی از دغدغه‌های اصلی آیت‌الله بروجردی بود. (همان، ۱۳۹۱، ص ۲۴۲) در ماه‌های پایانی عمر، او برای سفر به اتریش و پیگیری مسائل فرهنگی و دینی مسلمانان با آیت‌الله رضی شیرازی گفت‌وگو کرده بود؛ برنامه‌ای که به دلیل رحلت وی ناتمام ماند. در تداوم این جریان، نقش پروفیسور عبدالجواد فلاطوری - پژوهشگر برجسته ایرانی حوزه فلسفه در اروپا - اهمیت ویژه‌ای داشت. او بنیان‌گذار کتابخانه شیعی در دانشگاه کلن و آکادمی علوم اسلامی در آلمان بود و طی سال‌های ۱۹۶۵ تا ۱۹۷۵ در تجهیز کتابخانه شیعی بخش اسلام‌شناسی دانشگاه کلن نقشی فعال ایفا کرد. مجموعه فعالیت‌های فلاطوری، زمینه گسترش مطالعات شیعی و بازنمایی دقیق‌تر مکتب اهل بیت در مراکز دانشگاهی اروپا را فراهم ساخت. هم‌زمان با این تحولات، اسناد تاریخی نشان می‌دهد که «جمعیت اسلامی ایرانیان در هامبورگ» از سال ۱۹۱۳ م فعالیت رسمی خود را آغاز کرده بود. این جمعیت، یکی از نخستین نهادهای سازمان‌یافته ایرانیان در اروپا به شمار می‌رود و باهدف خدمت‌رسانی به جامعه مسلمانان - به‌ویژه ایرانیان مقیم آلمان - شکل گرفت. ساختار جمعیت بر مشارکت مالی اعضا استوار بود؛ مشارکتی که حتی امکان ثبت به‌عنوان هزینه معاف از مالیات را داشت. اداره امور جمعیت نیز به نمایندگان مراجع تقلید ایران و عراق سپرده شده بود و همین امر، این نهاد را به یکی از نخستین ساختارهای دینی - اجتماعی سازمان‌یافته شیعیان در اروپا بدل ساخت. (اسناد جمعیت اسلامی ایرانیان در هامبورگ، ۱۹۱۳)

بر اساس سند دیگری مربوط به دهه ۱۳۱۰ ش، «انجمن حامیان اقدامات ایرانی - اسلامی» از شهرداری هامبورگ مجوز رسمی ساخت‌وساز دریافت کرده بود. این مجوز که برای ملکی در محله شروسه صادر شد، نشان می‌دهد که نهادهای ایرانی - اسلامی حتی پیش از جنگ جهانی دوم از جایگاه حقوقی و امکان فعالیت رسمی در آلمان برخوردار بودند. این سند بیانگر حضور سازمان‌یافته ایرانیان و همکاری آنان با نهادهای اداری آلمان در آن دوره تاریخی است. (سند مجوز ساخت مسجد، هامبورگ، دهه ۱۳۱۰ خورشیدی)

در همین بستر، سند دیگری که شامل صورت‌جلسه و اساسنامه «جمعیت اسلامی ایرانیان در هامبورگ» به تاریخ ۱۳۳۸ ش/۱۹۵۹ م است، یکی از نخستین نمونه‌های رسمی برای سامان‌دهی نهادی جامعه مهاجر ایرانی را نشان می‌دهد. فهرست اعضای هیئت‌مدیره، تاریخ برگزاری جلسه، نحوه تصویب اساسنامه و تعیین هیئت نظارت بیانگر آن است که ایرانیان هامبورگ برای اداره بنای مسجد، تنظیم امور مالی، جلب مشارکت عمومی و ارتباط با دستگاه‌های رسمی آلمان، ناگزیر به پی‌ریزی ساختاری اداری و حقوقی بر اساس الگوی انجمن‌های مدرن بودند. این سند علاوه بر اثبات پیوند مستمر جامعه مهاجر با مرجعیت ایران، نشان می‌دهد که ساخت مسجد هامبورگ صرفاً اقدامی عمرانی به شمار نرفته بلکه فرایندی نهادی، اجتماعی و دینی بوده است که به تدریج، نخستین ساختار شیعی سازمان‌یافته در اروپا را بنیاد نهاد. از این رو، این سند مرحله گذار از فعالیت‌های سنتی مبتنی بر کمک‌های فردی به شکل‌گیری نهادی دینی و ثبت‌شده در محیط مهاجرت را به‌روشنی به تصویر می‌کشد. (سند: اساسنامه و صورت‌جلسه جمعیت اسلامی ایرانیان در هامبورگ، ۱۹۵۹/۱۳۳۸)

۵-۲. برگزاری مراسم و پاسخ به شبهات

از جمله اقدامات و آثار آیت‌الله بروجردی می‌توان به ارائه خدمات اجتماعی و مذهبی به مسلمانان اشاره کرد. این خدمات در آغاز ساختار منسجمی نداشت، اما به تدریج در قالب «مرکز اسلامی هامبورگ» سازمان یافت و سامان پیدا کرد. بخش خدمات این مرکز، که درواقع ناظر بر امور اجتماعی مسلمانان است، در حوزه‌هایی چون مشاوره درباره ازدواج اسلامی، راهنمایی‌های خانوادگی و تشرف به اسلام فعالیت دارد. (دویمی، ۱۳۸۸، ص ۴۶)

به‌عنوان نمونه، در بخش تشرف به اسلام، متقاضیان موظف‌اند برگه‌های ویژه‌ای را تکمیل کنند؛ این برگه‌ها همراه با جزوه‌ای به زبان آلمانی یا انگلیسی برای آنان ارسال می‌شود که در آن، کلیات اصول و باورهای بنیادین اسلام توضیح داده شده است.

این فعالیت‌ها در حقیقت ادامه مستقیم پروژه‌ای است که پیش از جنگ جهانی دوم در برلین آغاز شده بود؛ چنان‌که در سند رسمی حزب نازی مورخ ۱۷ آوریل ۱۹۳۷ آمده است، «انجمن اسلامی آلمان» در برلین به دلیل ارائه خدمات آموزشی در زمینه اسلام، تشرف آلمانی‌ها، پاسخ به شبهات و مخالفت با ایدئولوژی نژادی و تحت هدایت یک ایرانی به نام دکتر هادی بشیری، به‌عنوان «تشکل سیاسی-مذهبی خارجی خطرناک» ممنوع و منحل شد. پس از جنگ، آیت‌الله بروجردی همان فعالیت ممنوع شده توسط رژیم هیتلر را احیا کرد و با تأسیس رسمی مرکز اسلامی هامبورگ در سال ۱۳۳۲ ش/ ۱۹۵۳ م و اعزام روحانیون ایرانی، آن را به‌صورت سازمان‌یافته‌تر و پایدارتر ادامه داد. بنابراین، خدمات اجتماعی کنونی مرکز اسلامی هامبورگ، از برگه‌های تشرف و جزوات آموزشی گرفته تا مشاوره ازدواج اسلامی، نه‌تنها محصول دهه ۱۳۳۰ به بعد، بلکه ادامه یک پروژه نود ساله تبلیغی-اجتماعی شیعی در آلمان است که حتی در دوران نازیسم نیز متوقف نشد. (سند جلسات مسلمانان و انتقادات به نازی‌ها، ۱۹۳۷)

۵-۳. تولید و ترجمه محتوای مذهبی

ارتباط فرهنگی یکی از پایدارترین و مؤثرترین شیوه‌های تعامل انسانی است که بر پایه گفت‌وگو و تبادل اطلاعات شکل می‌گیرد. (رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در آلمان، ۱۳۹۹، ص ۷) این شیوه، که امروزه به‌عنوان یکی از ارکان اصلی دیپلماسی فرهنگی کشورها شناخته می‌شود، در زمان آیت‌الله بروجردی نیز مورد توجه ویژه ایشان بود. ایشان با درک اهمیت ارتباط فرهنگی در معرفی اسلام و تشیع، فعالیت‌های گسترده‌ای در این زمینه سامان داد؛ ازجمله ترجمه آثار دینی به زبان‌های مختلف، پاسخ‌گویی به نامه‌های متعدد از سوی دانشجویان مسلمان ایرانی و غیر ایرانی در اروپا، آمریکا و آفریقا، و همچنین برگزاری مراسم مذهبی مانند عزاداری، مولودی‌خوانی و آیین حج، که با همکاری هیئت تحریریه و تحت نظارت مبلغان انجام می‌شد. (دوانی، ۱۳۷۲، ص ۲۳۴)

شیوه عمل آیت‌الله بروجردی را می‌توان پیش‌زمینه‌ای از الگوی امروزی «رصد و پایش فرهنگی» در نهادهایی مانند مرکز مطالعات نمایندگان فرهنگی دانست؛ الگویی که نشان‌دهنده ذهن روشن و آینده‌نگر ایشان در عرصه تعامل فرهنگی است. برای نمونه، در فهرستی منتشرشده توسط مرکز اسلامی هامبورگ در دهه ۱۹۸۰ میلادی، کتاب‌های چاپ‌شده به زبان آلمانی معرفی شده‌اند. در این فهرست، آثار مهمی از دکتر علی شریعتی شامل «نامه حضرت علی علیه السلام به مالک اشتر در مورد نحوه حکومت» (۱۹۸۱)، «از کجا شروع کنیم؟» (۱۹۸۲)، «مقایسه‌ی تصویر انسان در مارکسیسم، دیگر مکاتب غربی و اسلام» (۱۹۸۳) و «حج» (۱۹۸۳) به همراه کتابی از آیت‌الله سید محمد بهشتی با عنوان «پایه‌ها و اصول اسلام» (۱۹۸۴) فهرست شده‌اند. چهار اثر نخست، که ترجمه و شرح آن‌ها به زبان آلمانی انجام‌شده، بیانگر استقبال و نفوذ اندیشه‌های نوگرای اسلامی شریعتی در میان مخاطبان آلمانی‌زبان است، درحالی‌که اثر آیت‌الله بهشتی به‌صورت بخشی از یک مجموعه بزرگ‌تر منتشر شده است. این فهرست، فعالیت گسترده انتشاراتی مرکز اسلامی هامبورگ در دهه ۱۹۸۰ را در زمینه معرفی و گسترش تفکر انقلابی و نوگرای اسلامی در اروپا نشان می‌دهد و اهمیت نقش این مؤسسه در شبکه‌سازی فرهنگی و آموزشی مسلمانان را در غرب تأیید می‌کند. (سند بخشی از کتب مرکز اسلامی هامبورگ و آکادمی اسلامی آلمان، ۱۹۸۰؛ ترابی، ۱۳۹۹، ص ۳۵۷)

۶. راهبردهای فکری آیت‌الله بروجردی

آیت‌الله بروجردی باهدف تحکیم همگرایی میان مسلمانان، تقویت وحدت اسلامی و معرفی دقیق و عقلانی تشیع را راهبرد اصلی خود قرارداد. وی از طریق گفت‌وگوی علمی با علمای اهل سنت، درصدد بود تصویری منصفانه از معارف شیعی ارائه دهد و زمینه تفاهم میان فرق اسلامی را فراهم سازد.

۶-۱. همکاری با دارالتقريب و معرفی شیعه در غرب: موفقیت‌ها و چالش‌ها

مسئله وحدت اسلامی یکی از اهداف اصلی آیت‌الله‌العظمی بروجردی در دوران زعامت حوزه علمیه قم بود و منابع متعدد نشان می‌دهند که وی در این مسیر موفقیت‌هایی کسب کرد. (دوانی، ۱۳۷۲، ص ۲۴۸) بروجردی با درک تأکید منابع دینی بر ضرورت وحدت و

بهره‌گیری از روحیه منعطف، بسیاری از موانع همگرایی میان مسلمانان را کاهش می‌داد. او با آگاهی از تاریخ اسلام، مذاهب و سیاست‌های جهانی دریافت که تفرقه‌انزاری است که استعمارگران برای تسلط بر جوامع اسلامی به کار می‌برند و مقابله با آن را همواره در دستور کار داشت. اهداف او جنبه‌ای دوگانه داشت: ایجاد حسن تفاهم میان شیعه و سنی و معرفی نظام فقهی و معرفتی شیعه به جوامع اهل سنت.

شواهد این رویکرد در همکاری با دارالتقریب و مکاتبات او با شخصیت‌هایی چون شیخ عبدالمجید سلیم و شیخ محمود شلتوت دیده می‌شود. نتیجه عملی این ارتباطات، صدور فتوای تاریخی شیخ شلتوت مبنی بر به رسمیت شناختن فقه جعفری بود. (مطهری، ۱۳۸۸، ص ۲۶۰-۲۶۱؛ واعظزاده خراسانی، ۱۳۸۵، ص ۲۷۷؛ جرفادقانی، ۱۳۶۴، ص ۴۲۰) با این حال، برخی جریان‌های سنتی و محافظه‌کار در مصر و دیگر مناطق اسلامی نسبت به این نزدیکی محتاط بودند و نقدهایی مبنی بر «افراط در تعامل فرامذهبی» مطرح می‌کردند؛ این چالش‌ها بیشتر مذهبی - فرهنگی بودند و محدود به فضای جهان اسلام می‌شد.

نقش بروجردی تنها محدود به مکاتبات نبود؛ حمایت او از مجله رساله الإسلام و تعامل با علمای برجسته اهل سنت مانند شیخ محمود شلتوت و محمد أبو زهرة، بستری برای گفت‌وگو و تبادل اندیشه میان مذاهب فراهم کرد. (مجله رساله الإسلام، ۱۹۹۱، ج ۱، بخش ۱، ۷) این تعاملات ضمن تقویت گفت‌وگوی مذهبی، با انتقادهایی نیز مواجه بود؛ برخی محافل داخلی و بین‌المللی نگرانی‌هایی از جهت تهدید استقلال حوزه، سوءتفاهم‌های فرهنگی و اثرگذاری احتمالی خارجی بر هویت شیعی مطرح کردند. (عالمیان، ۱۳۹۰، ص ۱۹۷)

در بُعد بین‌المللی و خارج از جهان اسلام، بروجردی گام‌هایی برای معرفی فرهنگ شیعی در اروپا برداشت و شیعه را به عنوان «مکتب اهل بیت» معرفی کرد. (هاینس هالم، ۱۳۸۹، ص ۱۹) روابط اقتصادی ایران و آلمان (کتاب سبز آلمان، ۱۳۷۸، ص ۳۶۰) امکان گسترش این مناسبات فرهنگی را فراهم می‌کرد. اعزام مبلغان به اروپا و آمریکا، مرآوده علمی با مراکز پژوهشی غربی و پاسخ به پرسش‌های محافل مسیحی، بخشی از راهبرد او برای

اصلاح تصویر شیعه بود. این فعالیت‌ها با محدودیت‌ها و چالش‌های عملی مواجه بودند؛ از جمله سوء تفاهم‌های فرهنگی، محدودیت‌های زبانی، نگرانی‌های امنیتی و حساسیت‌های دولت‌ها. گزارش‌های ساواک به حساسیت‌ها نسبت به فعالیت‌های فلسفی و دینی در آمریکا اشاره دارد و بازتاب تعامل مرجعیت با فضای امنیتی و سیاسی آن دوران را نشان می‌دهد. (سند رسمی وزارت فرهنگ، ۲۴ بهمن ۱۳۳۵؛ پیشنهادهای آیت‌الله حسین بروجردی در موضوعات مختلف. ایران. نخست‌وزیری، ۱۳۲۵-۱۳۲۶ ش ۱۹ برگ، شناسه سند: ۶۱۲۶۴/۳۱۰، کتابخانه ملی ایران) این محدودیت‌ها، برخلاف محدودیت‌های مذهبی - فرهنگی دارالتقرب، عمدتاً جنبه عملی و محیطی داشتند و بر اثرگذاری تبلیغی مبلغان تأثیر می‌گذاشتند. از منظر تولید نخبگان و ارتباطات دینی، تقویت ساختار آموزش دینی داخلی به تربیت نسلی از عالمان و نخبگان حوزوی - فرهنگی انجامید که در پروژه‌های برون‌مرزی بروجردی نقش‌آفرینی کردند. این راهبرد داخلی، زمینه‌ساز موفقیت برنامه‌های خارجی بود: اصلاح محتوای آموزشی مدارس، تقویت نهادهای دینی و تربیت عالمانی که توانایی گفت‌وگو با شخصیت‌هایی چون شیخ محمود شلتوت و تعامل با رسانه‌های اروپایی و آمریکایی را داشتند.

نتیجه‌گیری

بررسی راهبردهای آیت‌الله بروجردی برای گسترش تشیع در غرب نشان می‌دهد رویکرد ایشان فراتر از اعزام مبلغ یا تأسیس یک مرکز مذهبی، بر سه محور اساسی استوار بود: نهادسازی پایدار، تربیت نیروی انسانی متخصص و تولید محتوای علمی مبتنی بر گفتمان تقریبی. آنچه این راهبردها را متمایز می‌کند نگاه بلندمدت و ساختاری به حضور شیعه در غرب بود، نه اقدامات مقطعی و تبلیغی صرف. ارزیابی موفقیت این راهبردها در سه سطح قابل تحلیل است:

۱. در سطح نهادی، مسجد هامبورگ به‌عنوان نخستین مرکز شیعی اروپا، نه تنها تعطیل یا تضعیف نشد، بلکه به الگویی ماندگار برای تأسیس ده‌ها مرکز شیعی دیگر در اروپا تبدیل شد. تداوم کارکرد دینی و فرهنگی این نهاد پس از شش دهه، گواه طراحی ساختاری متناسب با نیازهای جامعه مهاجر و انطباق‌پذیر با تحولات زمانی است.

۲. در سطح نیروی انسانی، اعزام هدفمند مبلغانی چون محمد محققى به آلمان و مهدی حائری به آمریکا، سرآغاز جریانى شد که امروزه در قالب حضور گسترده روحانیون شیعه در مراکز علمی و دینی اروپا و آمریکا تداوم یافته است. این شبکه انسانی، میراث ماندگار راهبرد بروجردی در اولویت‌بخشی به تربیت مبلغان متخصص و آشنا با فرهنگ و زبان مقصد به‌شمار می‌رود.

۳. در سطح علمی و تقریبی، ارتباط مؤثر با دارالتقریب قاهره و تأثیرگذاری بر فتوای محمود شلتوت به نفع تشیع، نشان داد گفت‌وگوی علمی با جریان‌های اصلی جهان اسلام، از تبلیغات یک‌جانبه مؤثرتر است. این دستاوردها علاوه بر تصویری عقلانی و منسجم از تشیع، زمینه‌ساز ورود مطالعات شیعی به مراکز علمی غرب شد.

به صورت کلی می‌توان بیان کرد که کنش‌های متعدد آیت‌الله بروجردی در زمینه‌های فکری، فرهنگی و عمرانی در راستای نهادینه ساختن مفاهیم اسلامی - شیعی در داخل ایران و نیز جوامع هدف مورد نظر بوده است. طبیعی است که در راستای این اقدامات مخالفانی اعم از حکومتیان و افراد سنتی تندرو وجود داشته‌اند که ناظر بر شخصیت کاریزماتیک و مقبول بروجردی میان عامه مردم، ساختار دولت و وجه بین‌المللی وی اینگونه مخالفت‌ها در حاشیه و کم‌رنگ بوده‌اند.

منابع

قرآن

۱. ادهم نژاد، محمدتقی (شهریور ۱۳۸۲). سفیر اسلام در آلمان. نشریه مبلغان. شماره ۴۴.
۲. اسناد جمعیت اسلامی ایرانیان در هامبورگ. ۱۹۱۳.
۳. انصاری محلاتی، محمدباقر (۱۳۷۱). تاریخچه مسجد و مرکز اسلامی هامبورگ. آلمان: مرکز اسلامی هامبورگ.
۴. پتری آوری، همیلی گاوین، ملویل چارلز (۱۳۸۸). تاریخ ایران از رضاشاه تا انقلاب اسلامی. ترجمه مرتضی ثاقب. (از مجموعه تاریخ کمبریج دفتر دوم از جلد هفتم). تهران: نشر جامی.
۵. پیشنهادهای آیت‌الله حسین بروجردی در موضوعات مختلف. ایران. نخست‌وزیری، ۱۳۲۵-۱۳۲۶ ش. ۱۹ برگ، شناسه سند: ۶۱۲۶۴/۳۱۰، کتابخانه ملی ایران.
۶. ترابی، حمیدرضا (۱۳۹۴). مسجد آبی آلمان. (تاریخچه مسجد امام علی علیه السلام و مرکز اسلامی هامبورگ به مناسبت پنجاهمین سال تأسیس). قم: صحیفه معرفت.
۷. ترابی، حمیدرضا (۱۳۹۹). سفیر شیعه در غرب. تهران: مؤسسه فرهنگی هنری و انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۸. جرجانی، ضیاءالدین (۱۳۷۵). مسائل فارسی. تهران: میراث مکتوب.
۹. جرفادقانی (۱۳۶۴). علمای بزرگ شیعه از کلینی تا خمینی. قم: معارف اسلامی.
۱۰. جعفریان، رسول (۱۳۸۷). اطلس شیعه. تهران: بی‌نا.
۱۱. جعفریان، رسول (۱۳۹۱). جریان‌ها و سازمان‌های مذهبی سیاسی مذهبی در ایران. تهران: خانه کتاب.
۱۲. حلّی، حسن بن یوسف (۱۴۳۷). کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد. معلق العلامه سبحانی. قم: مؤسسه الامام الصادق.
۱۳. خمینی، روح‌الله (۱۳۷۹). صحیفه نور. تهران: عروج.
۱۴. دوانی، علی (۱۳۷۲). زندگانی زعیم بزرگ عالم تشیع آیت‌الله بروجردی. تهران: نشر مطهر.

۱۵. دوانی، علی (۱۳۷۹). مفاخر اسلام جلد دوازدهم آیت‌الله بروجردی. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۱۶. دوانی، علی (۱۳۸۲). خاطرات حجة الاسلام فلسفی. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۱۷. دویمی، حمید (۱۳۸۸). مرکز اسلامی هامبورگ. نشریه پاسدار اسلام، شماره ۳۳۸.
۱۸. رازینی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در آلمان (۱۳۹۹). آلمان در آینه فرهنگ. تهران: مؤسسه فرهنگی هنری و انتشارات بین‌المللی المهدی.
۱۹. رضایی، فاطمه و مختاری، محمدتقی (۱۳۹۳). «تأثیر حلقه برلن بر روشنفکران ملی‌گرای عصر رضاشاه». تاریخ ایران. شماره ۱۸ (۵/۷۶). ص ۱۲۴-۱۰۳.
۲۰. سند اساسنامه و صورت جلسه جمعیت اسلامی ایرانیان در هامبورگ. ۱۳۳۸/۱۹۵۹.
۲۱. سند تقدیر از پیشکسوتان مسجد در جشن پنجاهمین سال تأسیس.
۲۲. سند جشن عید فطر مسلمانان در انتسایگر. ۱۹۵۶ م.
۲۳. سند جلسات مسلمانان و انتقادات آن‌ها به نازی‌ها. ۱۹۳۷.
۲۴. سند رسمی وزارت فرهنگ به تاریخ ۲۴ بهمن ۱۳۳۵.
۲۵. سند روی جلد یک نشریه اقتصادی فارسی زبان هامبورگ از استاد محقق. ۱۹۶۰ م.
۲۶. سند فعالیت‌های جمعیت اسلامی در نشریات ایران. ۱۳۳۴ (۱۹۵۵ م).
۲۷. سند قبرستان مسلمانان در هامبورگ. ۱۹۴۱ م.
۲۸. سند گزارش ساواک از اعزام حجت‌الاسلام فلسفی به آمریکا برای شرکت در اجلاس ادیان. ۱۳۳۸.
۲۹. سند مجوز ساخت مسجد از شهرداری. هامبورگ. دهه ۱۳۱۰ خورشیدی.
۳۰. سند مکاتبه دانشجویان با مرکز و سند موضوع حجاب در دوران مسئولیت آقای مقدم.
۳۱. سند نامه هیئت ساختمان مسجد ایرانیان در هامبورگ. ۱۳۳۸/۱۹۵۹.
۳۲. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۶). الاقتصاد فیما يتعلق بالاعتقاد. بیروت: دارالاضواء.
۳۳. عالمیان علی اکبر (۱۳۹۰). رأیت دین. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۳۴. کتاب سبز آلمان (۱۳۷۸). تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌الملل وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران.

۳۵. لاجوردی، حبیب (۱۳۸۷). خاطرات دکتر مهدی حائری یزدی. تهران: کتاب نادر.
۳۶. لاهیجی، فیاض (۱۳۷۲). سرمایه ایمان در اصول اعتقادات. تهران: انتشارات الزهرا.
۳۷. متقی، حسین (۱۳۹۱). جستاری درباره اسلام و تشیع در اروپا تا تأکید بر تشیع در آلمان. تهران: ادیان و مذاهب.
۳۸. مجله آلمانی زبان الفجر (۱۹۸۵ م). مرکز اسلامی هامبورگ.
۳۹. مجله رساله الإسلام (۱۴۱۱/۱۹۹۱ ق). گردآورنده دارالتقريب بين المذاهب الإسلامية. مشهد: آستان قدس رضوی. مجمع البحوث الإسلامية.
۴۰. مصاحبه صادق خرازی از شجره نامه مرحومه «عفت کاشانی» والده محمدجواد ظریف وزیر امور خارجه. ۱۳۹۲/۱۰/۷.
۴۱. مصباح، محمد تقی (۱۳۸۹). آموزش فلسفه. قم: مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی.
۴۲. مطهری، مرتضی (۱۳۸۸). شش مقاله. تهران: صدرا.
۴۳. مفید، محمد بن نعمان (۱۴۱۳). اوائل المقالات فی المذاهب و المختارات. قم: المؤتمر العالمي للشيخ المفيد.
۴۴. مقداد، فاضل (۱۴۱۵). ارشاد الطالبین الی نهج المسترشدين. قم: کتابخانه آية الله مرعشی نجفی.
۴۵. منظورالاجداد، محمدحسین (۱۳۹۴). مرجعیت در عرصه اجتماع و سیاست. تهران: پردیس دانش.
۴۶. موسویان، حسین (۱۳۷۵). آرا و افکار اسلام‌شناسان معاصر آلمان. تهران: وزارت امور خارجه.
۴۷. نراقی، ملامهدی (۱۳۶۹). انیس الموحدين. تهران: انتشارات الزهرا.
۴۸. نصری، عبدالله (۱۳۹۳). در جستجوی حکمت. تهران: نیلوفر.
۴۹. واعظزاده خراسانی، محمد (۱۳۸۵). زندگی آیت‌الله العظمی بروجردی و مکتب فقهی، حدیثی و رجالی وی. تهران: مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی - معاونت فرهنگی.
۵۰. هاینس هالم (۱۳۸۹). تشیع. ترجمه محمدتقی اکبری. قم: نشر ادبان.
۵۱. یزدی، محمد (۱۳۸۰). خاطرات. تهران: مرکز اسناد اسلامی.

52. Reza Hajatpour (2005) .Mehdi Hairi Yazdi interkulturell gelesen. Nordhause.
53. Azimi, Fakhreddin (2009) .The Quest for Democracy in Iran: A Century of Struggle against Authoritarian Rule, New York: Harvard University Press.
54. John L. Esposito (1995). The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World, New York: Oxford University Press.

بانیات خدوئیل

از آغاز سال ۱۹۶۳، جمعیت اسلامی در هامبورگ، بنام:

جمعیت اسلامی ایرانیان در هامبورگ

Islamisch - Iranische Gemeinde in Hamburg e. V.

رسماً ثبت رسیده و کما کان برای خدمت بعموم مسلمین، خصوصاً هموطنان عزیز ایرانی آماده میاشد.

از برادران و خواهران مسلمان انتظار داریم، برای تشویق و پیشرفت امور جمعیت که تعلق بخودشان دارد، یش از پیش مساعدت و همکاری فرمایند. توضیح: وجوهی که بجمعیت پرداخته میشود، میتوان بحساب مالیات منظور داشت.

نماینده مراجع مذهبی ایران و عراق

خرانه دار:

منوچهر اقبال

محمد مصطفی

Hamburg 13, Isestrasse 13 . Telefon: 45 26 74
Bankkonto: Bank Saderat va Ma'aden Iran, Hamburg, Kto. Nr. 6801
Postscheckkonto: Hamburg 201642

4. April 55/30

Freie und Hansestadt Hamburg Bezirksamt <u>Hamburg-Mord</u> Bezirksamt-Ortsamt <u>Ba-Uhl</u> Bauprüfung Anschrift <u>Hamburg 33</u> <u>Poppenhusenstr. 4</u> Akten-Nr. <u>16049</u> Bei Eingabe ist verbindliche Akt.-Nr. anzugeben	Baugenehmigungsbescheid Nr. <u>24386</u> / An den Verein der Förderer einer Iranisch-Islamischen Moschee <u>H a m b u r g</u> <u>Ballindamm 9</u>
--	--

Auf Grund des § 3 der Baupolizeiverordnung der Freien und Hansestadt Hamburg vom 8. Juni 1933 wird dem

Verein der Förderer einer Iranisch-Islamischen Moschee unbeschadet der Rechte anderer, die Genehmigung erteilt, auf dem Grundstück Söhne Aussicht 36

eingebracht im Grundbuch von Uhlenhorst

Band 58 Bl.-Nr. 2286 nach den beiliegenden, mit Genehmigungsvermerk versehenen Bauvorlagen (Baubeschreibung, Zeichnungen und Berechnung) Nr. 55/2-13 Doppel

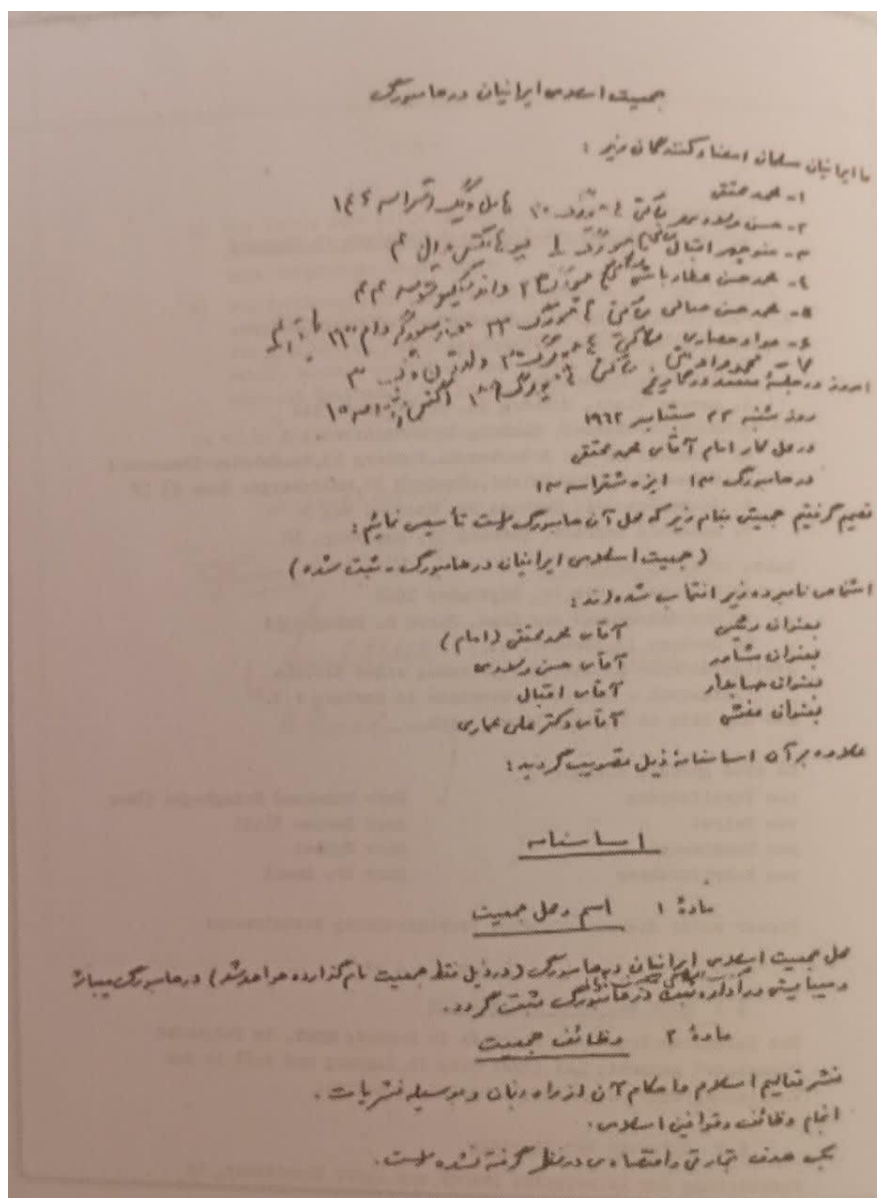
eine Moschee zu errichten.

1. Dieser Genehmigungsbescheid mit den genehmigten Bauvorlagen muß vom Beginn der Bauarbeiten an auf der Baustelle zur Einsicht bereitgehalten werden. Die grünen Eintragungen in den mit Stempel versehenen Bauvorlagen sind bei der Bauausführung zu beachten.
2. Jede Abweichung von den mit Genehmigungsvermerk versehenen Bauvorlagen bedarf einer besonderen Baugenehmigung. Diese Baugenehmigung ist vor Beginn der Arbeiten einzuholen.
3. Der Baubeginn ist der Bauprüfung, dem zuständigen Bezirks-Schornsteinfegermeister und der zuständigen Berufsgenossenschaft 3 Tage vor Beginn der Arbeiten unter Angabe der Baustelle schriftlich anzuzeigen. Ferner sind der Bauprüfung vor Beginn der Bauarbeiten die Namen des Unternehmers, des Bauleiters, des verantwortlichen Bauleiters der Stahlbetonarbeiten und dessen örtlichen Vertreters, des Herstellers der Stahlbeton-Fertigbauteile, sowie derjenigen Personen, die mit der Durchführung der Bauarbeiten beauftragt sind, anzugeben; jeder Wechsel ist sofort mitzuteilen.
4. Alle besuchten Anlagen sind nach den anerkannten Regeln der Baukunst und des Handwerks so herzustellen, daß sie die ihrem Zweck entsprechende Festigkeit, Standsicherheit, Brandsicherheit, Benutzbarkeit und Dauerhaftigkeit haben.
 Bei der Ausführung des Bauvorhabens sind insbesondere zu beachten:
 a) die Vorschriften der Baupolizeiverordnung der Hansestadt Hamburg vom 8. Juni 1933.
 b) die technischen Baupolizeibestimmungen für das Gebiet des Landes Hamburg vom August 1937 mit Ergänzungen und Änderungen.
 c) die Verordnung über den Schutz der Bauarbeiter vom 30. Mai 1921 mit Änderungen vom 29. Juni 1927, 22. März 1929 und 14. Juni 1933 und Anlagen sowie die hierin enthaltenen Richtlinien für Abbruch- und Einreißarbeiten.
5. Die Rohbaubesichtigung ist vom Bauherrn schriftlich bei der Bauprüfung zu beantragen, sobald der Bau in seinem Tragteil vollendet ist. Eine Besichtigung des Bezirks-Schornsteinfegers über die Dichtheit der Schornsteinanlage (Bescheinigung „A“) ist beizufügen.
6. Die Gebrauchsbesichtigung ist unter Vorlage des Abnahmezeugnisses für die Entwässerungsanlage nach Fertigstellung zu beantragen. Vor Auskündigung des Gebrauchszeugnisses dürfen das Gebäude oder die Räume nicht in Benutzung genommen werden. Über den gebrauchsfähigen Zustand der Schornsteinanlage einschließlich etwaiger Giebschornsteine ist eine Bescheinigung des Bezirks-Schornsteinfegers (Bescheinigung „B“) vorzulegen.
7. Der Genehmigungsbescheid verliert seine Gültigkeit, wenn innerhalb Jahresfrist nach seiner Auskündigung mit dem Bau nicht begonnen oder wenn der begonnene Bau ein Jahr lang unterbrochen wird.

Bitte wenden

Form. 17a 2300 1 00 Heineck J. G. Wende 80147

سند شماره ۲: مجوز ساخت مسجد از شهرداری هامبورگ، دهه ۱۳۱۰ ش

ایستاد و سر مساجد در آستانه ولایت

هیئت ساختمان مسجد ایرانیان در هامبورگ

VEREIN DER FÜRDERER EINER
IRANISCH ISLAMISCHEN MOSCHEE
IN HAMBURG, E. V.

مسجد بانکر
بریکس در آستانه ولایت
هامبورگ

هامبورگ تاریخ خرداد ۱۳۳۸ برابر با آذر ۱۹۵۹

آقای محترم

بسیار متشکر و ممنونیم که بدینوسیله خاطر مبارک را به موده بزرگی که سالیان دراز مورد توجه و آرزوی ملت ایران و مردم مسلمان بود متعلق میداریم.

با علاقه شدیدی که حضرت آیه الله العظمی الحاج آقا حسین طباطبائی بروجردی مد ظله العالی در امر بنای ساختمان مسجد هامبورگ داشتند، یکقطعه زمین بهساحت تقریبی ۱۰۰۰ متر مربع در بهترین نقاط هامبورگ، خیابان شون اوس زیشت (کنسرت دریاچه آلتز)، بهساحت ۲۵۰۰۰۰ متر (حدود ۵۰۰۰۰ تومان) خریداری شده و این مبلغ را تماماً چند تن از بازرگانان محترم بوسیله حضرت آیه الله العظمی پرداخت نمودند.

بعد از جلب موافقت اداره ساختمان هامبورگ و صرفی ۳ هزار از بهترین مهندسین شهر دارای نقشه‌های متعدد بجهت بنای محفل مسجد ایرانیان تهیه و برای تصویب نهائی از نظر حضرت آیه الله العظمی گذشت. اکنون زمین و نقشه مسجد در دست است و امیدواریم ساختمان مسجد با همت برادران مسلمان ما هر چه زودتر آغاز گردد.

آقایانیکه میخواهند باین منظور کمک فرمایند، میتوانند مستقیماً وسیله حضرت آیه الله العظمی و یا بوسیله تیارنامه جناب آقای حاج علیش گلستانی (تهران - سراسر فردوس) و یا وسایل دیگری که در اختیار دارند، بجهت مسجد ایرانیان در هامبورگ، بانک Brinckmann, Wirtz & Co. رسانند. کلیه وسعیه رسیده با ذکر نام اشخاص و مسافرت ساختمان مسجد در آینده منتشر خواهد شد.

و السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته

از طرف هیئت ساختمان مسجد ایرانیان

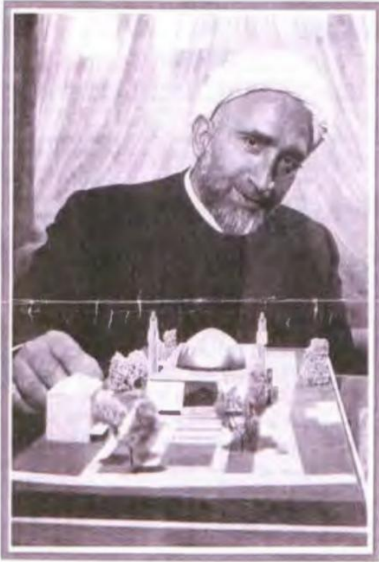
نایب‌ده حضرت آیه الله العظمی در اروپا: محمد محقق - هامبورگ

برای کسب هر گونه اطلاع، با جمعیت اسلامی در هامبورگ (نشانی زیر) مکاتبه فرمایند.
Islamische Gemeinschaft in Hamburg, Hamburg 13, Lebnstrasse 13, Tel. 45 26 74

دعوت عمومی برای همکاری جهت بنای مسجد

سند شماره ۴: نامه هیئت ساختمان مسجد ایرانیان در هامبورگ، ۱۳۳۸/۱۹۵۹

HAMBURG BREMEN INFORMATION

حضرت آقای مهد عقیقی - پنهانی مسلمانان ایران و هامبورگ با مدل مسجدی که - بیکال ویم دیگر
- یکی از نقاط مهمی هامبورگ ساخته میشود - باید - مسجد که در اروپا - بعد از پارس و ترکیه
- مهمترین ایرانی در هامبورگ باشند

اطلاعات جالبی برای همه
و خوانندگان گرامی چیده شده

مقاله مقالات ذیل را بشما توصیه مینماییم:

دروازه های وارداتی
هامبورگ و برمن در تهران
گفتگوها و کنفرانسها
در اطراف یک کشتی
پل هوایی
واردات روده از طریق هوایی
مؤسسه جدید
برای همکاری وجودت بیشتر و بهتر
تعلیم و کار آموزی
جوایز ایرانی پشت ماشینهای تراش
آینده اقتصادی
پیش از نصف اعلام صادراتی ایران از طریق
هامبورگ و برمن وارد آلمان میشوند

WIRTSCHAFT • VERKEHR • INDUSTRIE

HAMBURG - BREMEN - INFORMATION, HAMBURG 11 BORSE, TELEFON 36.59.51

۱۹۶۰

سند شماره ۶: روی جلد یک نشریه اقتصادی فارسی زبان هامبورگ از استاد محقق ۱۹۶۰ م

مرکز اسلامی هامبورگ
Islamisches Zentrum Hamburg

بسم الله الرحمن الرحيم

Ehrentafel

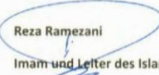
„Wer den Menschen keine Dankbarkeit zeigt, der ist auch Gott gegenüber undankbar.“

Sehr geehrter Herr Seyed Ahmad Khaligh Tehrani

Heute vor 50 Jahren versammelten sich gottsuchende Gläubige um eine Moschee zu gründen, welche noch lange Jahre danach ein Zentrum der Spiritualität, Aufklärung und Liebe zu Gott sein sollte. Nun ist ein halbes Jahrhundert seither vergangen und die wunderschöne Imam Ali (a.s.) Moschee überblickt die Alster mit ihrer ganzen Pracht, und ist auch Zeuge der reinen Bittgebete und dem Geflüster der Herzen der Betenden, empfängt die Bürger der Stadt und Gäste verschiedenster Nationalitäten und Religionen.

Wir danken Gott, dass diese Moschee – die von den deutschen Bürgern „die himmelblaue Moschee“ genannt wird – all diese Jahre lang und mitten in so vielen, verschiedenen Weltanschauungen und Überzeugungen, immer den wahren Islam repräsentiert und zu ihm aufgerufen hat, und zwar immer fern von jeglichem Extremismus. Es ist diesem Zentrum gelungen, einen vernünftigen, moderaten, spirituellen und freiheits- und wahrheitsliebenden Islam vorzustellen.

Wir bedanken uns hiermit für ihre ehrlichen Bemühungen, diese Moschee und dieses große, göttliche Zentrum über die Jahre zu bebauen. Zweifelsohne ist die Belohnung, die Gott für die Frommen und Wohltätigen aufbewahrt, noch höher und wertvoller.

Reza Ramezani
Imam und Leiter des Islamischen Zentrums Hamburg

www.BlaueMoschen.de

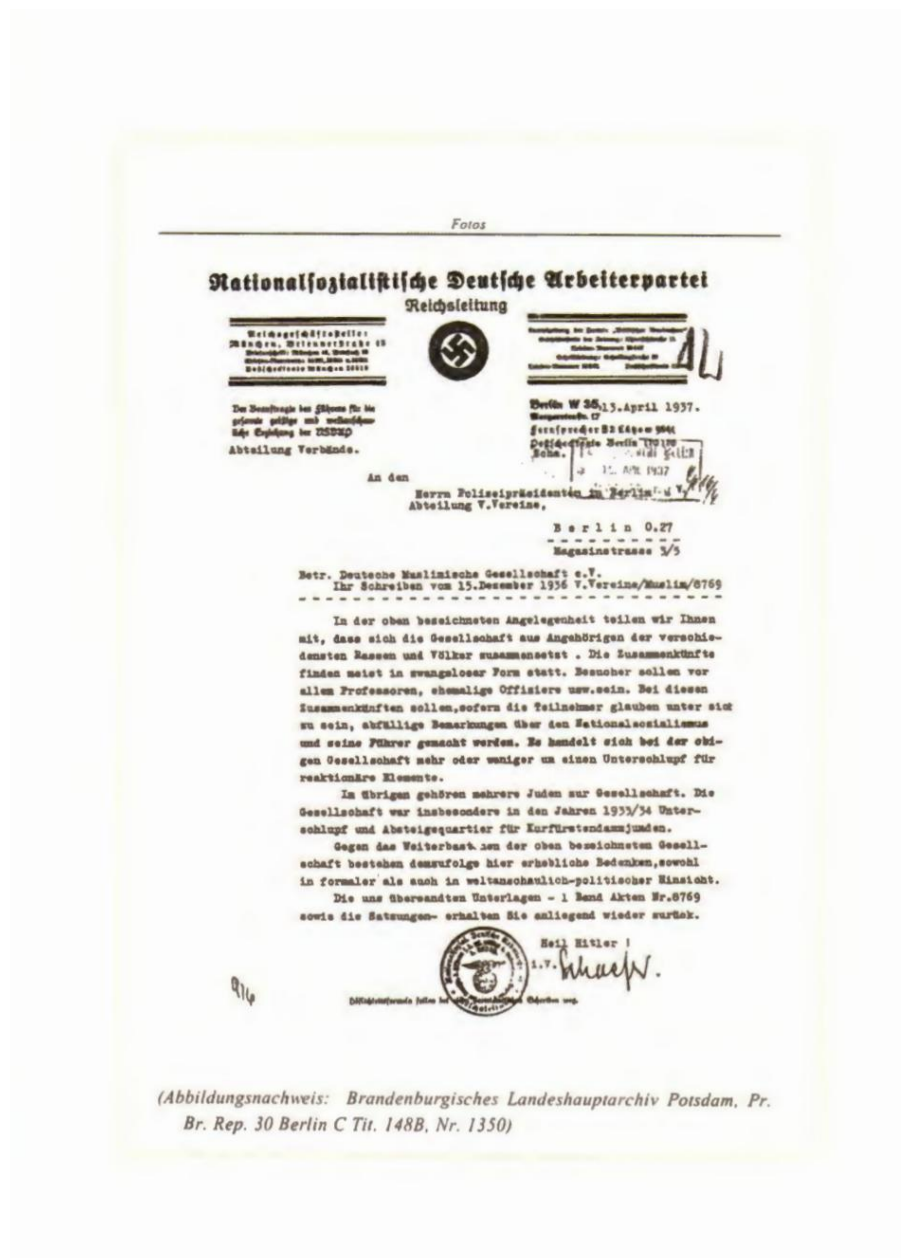
Islamisches Zentrum Hamburg e.V.
Schöne Aussicht 36
D-22085 Hamburg

Tel.: (040) 229 486 10,
221 220 & 221 240
Fax: (040) 220 41 40

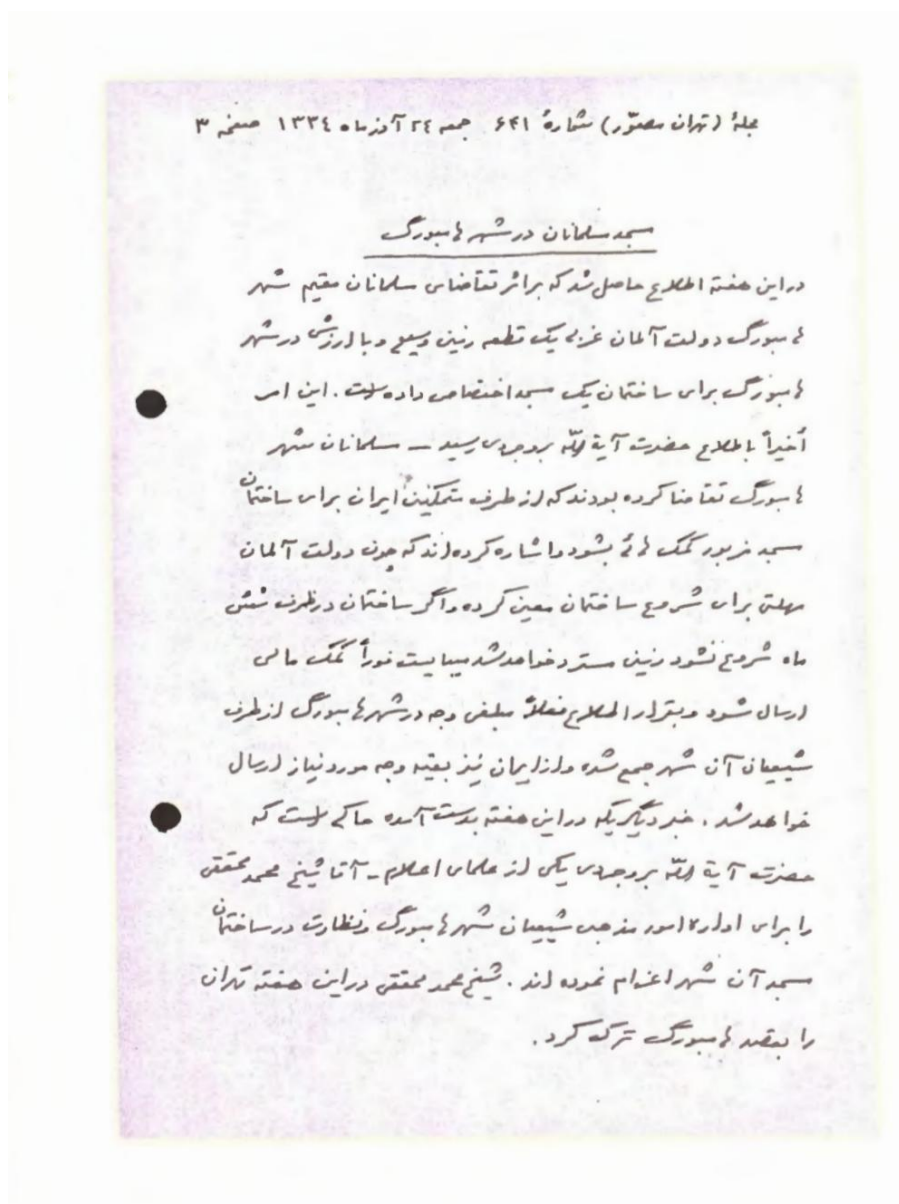
www.izhamburg.com
info@izhamburg.com

Kennzeichenzentrum: Hamburg e.V. (040) 17 00 110
Bankverbindung: Hamburg Sparkasse
IBAN: 25 12 05 100 0000 0000 000
BIC: 25120510
Konto: 25 12 05 100 0000 0000 000
Konto: 25 12 05 100 0000 0000 000

سند شماره ۷: تقدیر از پیش کسوتان مسجد هامبورگ در جشن پنجاهمین سال تأسیس

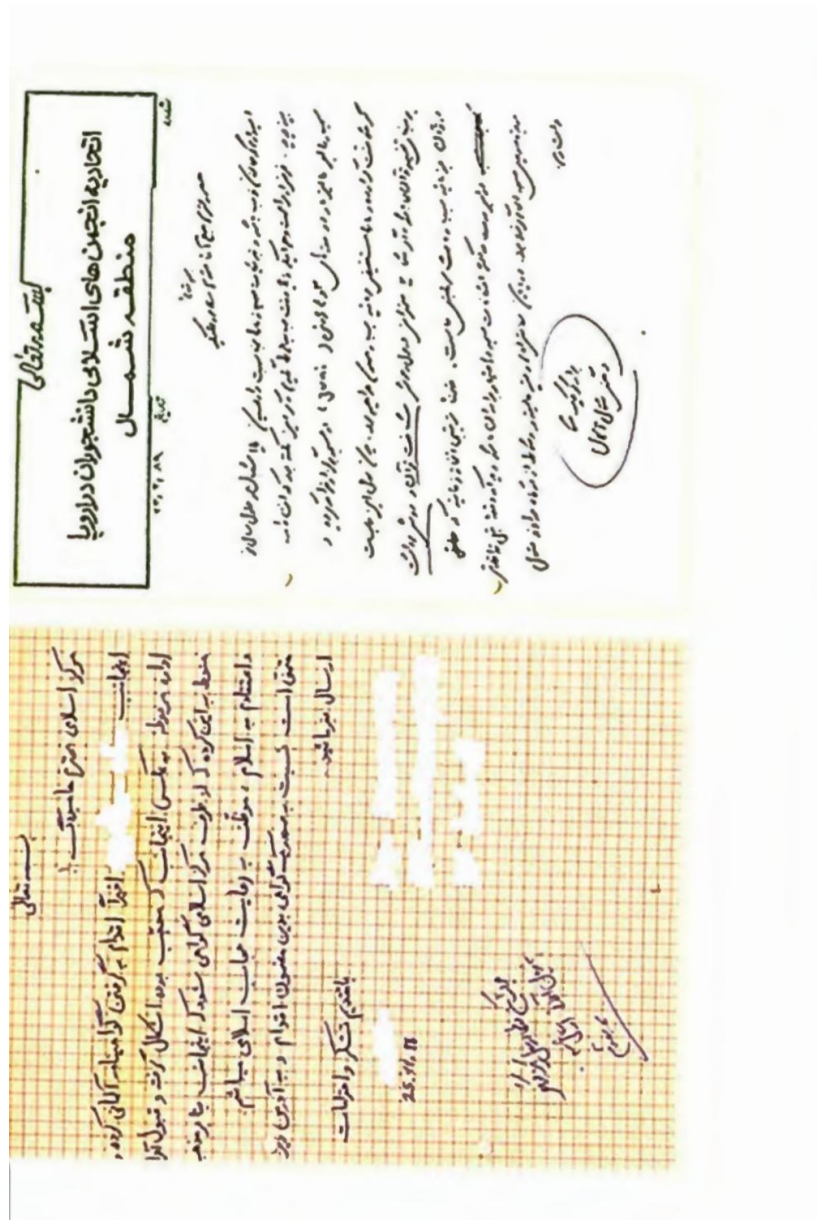
سند شماره ۸: درباره جلسات مسلمانان و انتقادات آنها به نازی‌ها ۱۹۳۷ م

کتاب‌های چاپ‌شده به زبان آلمانی

تصویر روی جلد	قیمت (یورو)	شماره شابک	تعداد صفحه	تاریخ	انتشارات	تألیف، ترجمه و ویرایش	عنوان کتاب		
							آلمانی	فارسی	
	3,-EUR	978-3-925165-35-3	35	1981	IZH	Imam Ali (a.s.)	Der Regierungsauftrag Imam Alis an Malik al-Ashtar	نامه‌ی حضرت علی (ع) به مالک‌اشتر در مورد نحوه‌ی حکومت مصر	۱
	3,-EUR	978-3-925165-36-0	35	1982	IZH	Dr. Ali Schariati	Wo fangen wir an?	از کجا شروع کنیم؟	۲
	3,-EUR	978-3-925165-37-7	86	1983	IZH	Dr. Ali Schariati	Das Menschenbild im Marxismus, in anderen abendländischen Denkschulen und im Islam	مقایسه‌ی تصویر انسان در مارکسیسم، دیگر اندیشه‌های غربی و اسلام	۳
	5,-EUR	978-3-925165-38-4	144	1983	IZH	Dr. Ali Schariati	Hadsch	حج	۴
	2,-EUR	978-3-925165-39-1	20	1984	IZH	Ayatollah Beheshti	Grundsätze des Islam	پایه‌ها و اصول اسلام	۵

سند شماره ۱۰: بخشی از کتب مرکز اسلامی هامبورگ و آکادمی اسلامی آلمان، ۱۹۸۰

نخست وزیر
سازمان اطلاعات و امنیت کشور
س.ا.و.ا.ک

تاریخ: شماره: شماره پرونده گیرنده: شماره پرونده فرستنده:	گیرنده: فرستنده: مطلق: پیوست:
---	--

گزارش

موضوع: دعوت امریکاییان ازبکستان جهت شرکت در کنفرانس ادیان

محترماً به عرض میرساند
 بموجب اطلاعیه واصله شماره ۳-۲-۴۹۶۶-۴۸/۱۱/۲۴ بکی ازبکستان آیت اله بروجردی اظهار نموده
 بود:

بآیت اله بروجردی اطلاع رسید است مقامات امریکایی ازبکستان دعوت نموده اند که نماینده ای جهت شرکت
 در کنفرانس ادیان که در آمریکا منعقد خواهد گشت اعزام دارند و این امر ناراضایتی و عصبانیت شدیدی در محوزه
 علمیه قم و خصوصاً آیت اله بروجردی نسبت به امریکاییها ایجاد کرده و دستاویزی برای تبلیغات علیه امریکاییها
 در محافل روحانی و مذهبی شده است.

مراتب ازسواک قم استفسار گزارش رسید ازسواک مذکور مبادا اطلاعیه را تأیید و اضافه نموده که آیت اله بروجردی
 آقایان مرتضی حائری و آقای فلسفی و علی را تعیین نموده اند که به امریکا بروند و تبلیغ مذهب اسلام و فرقه شیعه
 اثنی عشری تبلیغات لازم را بنمایند مراتب از نظر استحضار معروض صد و هرگونه دستور منوط به امرای است.

نشاط

مهر و نگین:
 مهر:
 ۴۹/۲۲۷

تایید:
 مهر:
 ۴۹/۲۲۷

سند شماره ۱۲: گزارش ساواک از اعزام حجه الاسلام فلسفی به آمریکا توسط آیت اله بروجردی
 برای شرکت در کنفرانس ادیان در سال ۱۳۳۸